

LITERATÚRA

- Gabineau, de A. (1967). *Essai sur l'inégalité des races humaines*. Paris: Belfort (originálne vydanie – Paris: Libraire de Firmit Didot Frères, 1853).
- Jakobson, R. (1973). *Questions de poétique*. Paris: Seuil.
- Kant, I. (2022): *Kritika súdnosti*. Bratislava: Petrus Bratislava: Petrus (originálne vydanie *Kritik der Urteilskraft* – Berlin: Lagarde und Friedrich, 1790).
- Lévi-Strauss, C. (2009). *Mythologica 4. Nahý človek*. Praha: Argo (originálne vydanie *L'Homme nu* – Paris: Plon, 1971).
- Lévi-Strauss, C. (2022). *Pozerať, počúvať, čítať*. Bratislava: Petrus, Edícia Idea 7.
- Proust, M. (1954). *À l'ombre des jeunes filles en fleurs. Le Temps retrouvé*. Paris: Pléiade (originálne vydanie *À l'ombre des jeunes filles en fleurs* – Paris: Gallimard, 1919, originálne vydanie *Le Temps retrouvé* – Paris: Gallimard, 1919).
- Rimbaud, A. (1981). *Opitá loď a iné básne*. Prebásnil E. Feldek. Bratislava: Slovenský spisovateľ.

PETER SALNER:

Sedem (židovských) problémov. Sociálna kultúra židovskej komunity z pohľadu etnológie

[Seven (Jewish) problems. Social Culture of the Jewish Community from the Perspective of Ethnology]

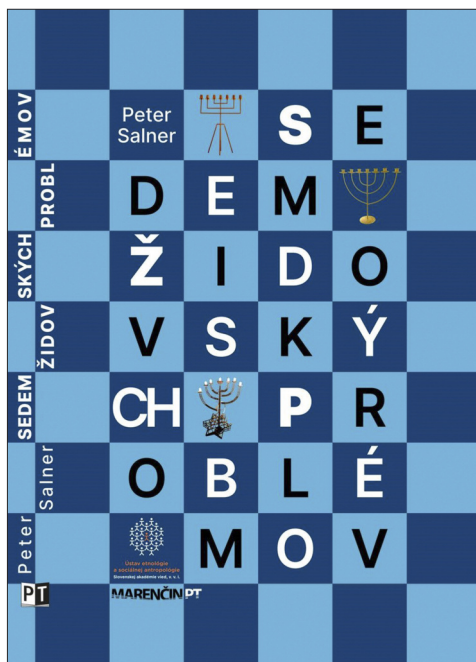
Bratislava: Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i., Marenčin PT, spol. s r. o., 2022, 208 s.

DOI: <https://doi.org/10.31577/SN.2024.1.11> © Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i.
© 2024, Ivica Štelmachovič Bumová. This is an open access article licensed under the Creative Commons

Monografia *Sedem židovských problémov* patrí k veľmi osobným knihám Petra Salnera (podobne viď Vrzgulová, Ed., 2020: 25–128), ktorú si, jeho vlastnými slovami, venuje sám sebe (Salner, 2022: 9). Ako uvádza v úvode – má už dosť rokov, aby robil to, čo ho baví (s. 9) – a čitateľ toto jeho rozhodnutie skutočne ocení.

Okrem úvodu, záveru a bohatého poznámkového aparátu, ktorý je, trochu nešťastne umiestnený vzadu, dielo pozostáva (pochopiteľne) zo siedmich kapitol. Skúma v nich vybrané fragmenty zo spektra židovských problémov, ktoré sú síce iba zlomkom heterogenity židovskej kultúry, ale zároveň poukazujú na dynamiku zmien či prebiehajúcich naratívov vo vnútri judaizmu/židovstva na Slovensku v období 20. – 21. storočia.

Hneď v Úvode dáva do pozornosti svoju nedávno overenú hypotézu (Salner, 2019), „že zmeny tradičnej židovskej kultúry a spôsobu života (teda aj súčasný stav a ďalší vývoj) určujú tri faktory: selektívnosť, individualizmus a zjednodušovanie“ (s. 11). Toto zistenie je jedným z nosných výsledkov dlhoročného stacionárneho antropologického výskumu Petra Salnera a aplikuje ho aj v tejto monografii. Zúročuje v nej aj osemnásť rokov aktívneho pôsobenia na pozícii predsedu bratislavskej Židovskej náboženskej obce (ďalej ŽNO) a svoje (jedinečné) poznatky odovzdáva vedeckej aj laickej verejnosti v mnohých svojich ďalších autorských počinoch

(napr. Salner, 1995, 1997, 2000, 2002, 2008, 2014, 2016, 2019, 2020, 2022 a i.).

V prvej kapitole, s príznačným názvom *Problémy výskumu*, pokračuje vo svojej vedeckej a osobnej spovedi. Reflektuje tu históriu založenia a vývoja vedného odboru, ktorý dnes nazývame urbánna antropológia. Jeho základy pochádzajú z výskumu mestskej rodiny z neskorých 80. rokov 20. storočia a Petra Salnera nachádzame pri jeho zrode. Ako píše, výskumy či už z urbánneho prostredia alebo judaizmu, ku ktorému sa dostal temer ihneď po páde režimu v roku 1989, sa začínali na zelenej lúke. Vynikajúca monografia zostavená zo spomienok Bratislavčanov a pramenných zdrojov Taká bola Bratislava (Salner, Ed., 1991),¹ privedla k štúdiu urbánnej antropológie a problematike výskumu malého mesta a tzv. malých dejín aj autorku tohto textu (a mnohých ďalších – napr. Bitušiková, Popelková, Vrzgulová a i.).

A práve výskum urbánneho prostredia a života meštianskych vrstiev otvoril novú, dovtedy režimom zakázanú, tému židovských štúdií. Primárne išlo o záchranný projekt realizovaný v spolupráci s univerzitou v Yale, nazvaný „Osudy tých, ktorí prežili holokaust“ (Salner, 1997; Vrzgulová, 2002 a i.). Bola postavená na dovtedy pomerne neznámej metóde orálneho výskumu (oral history) a opäť (aj metodologicky) ovplyvnila mnohých ďalších vedcov (za všetkých spomeniem napr. Moniku Vrzgulovú 2007, 2016; Vrzgulová, Voľanská, Salner, 2017). Ďalšie jedinečné projekty, do „kuchyne“ ktorých nám autor dovoľí nahliadnuť, sú výsledkom jeho dlhoročného pôsobenia v štruktúrach ŽNO a ÚZ ŽNO a prinášajú vedeckej aj laickej verejnosti jedinečné dáta zvnútra židovskej komunity.

Vybrané fragmenty z „emic“ prostredia prináša Peter Salner v zostávajúcich šiestich kapitolách. Vnímanie zmeny dynamiky židovského času je v prostredí židovskej komunity pomerne nedávna vec. Druhá kapitola *Problém času* vysvetľuje, pre majoritu neznámu, existenciu rôznych časov (vonkajší – majoritný, vnútorný – židovský), ktoré nemusia byť kompatibilné. Modernizácia, ktorá vyvrcholila holokaustom, zrýchliła čas vo vnútri židovskej komunity a mení jej tvár aj dnes. Autor tu formuluje sústredenú víziu o jej smerovaní, pri ktorej sa opiera o svoje predošlé analýzy.

Ďalšia kapitola *Problémy času* rieši okrem iného v podkapitole „Fragmenty emigrácie“ zásadné historické medzníky v živote komunity, spôsobujúce jej e/migráciu. Silnými výpoveďami židovských emigrantov odkrýva autor dilemy a motívy odchodu dvoch generácií židov zo Slovenska a ich postoje k otázke, čo pre nich znamená domov.

¹ Podieľalo sa na nej päť vedcov, bratislavských rodákov z rôznych vedných odborov – historičky Elena Mannová a Viera Obuchová, etnológovia Viera Feglová, Daniel Luther a Peter Salner.

S emigráciou úzko súvisí štvrtá časť nazvaná *Problémy nedemokratických režimov*. Na fragmentoch holokaustu a komunistickej moci modeluje spomienky členov komunity od novembra 1939 až do augusta 1968. Peter Salner si uvedomuje zložitost' vyjadrenia rozmanitosti životných osudov a necháva ich voľne plynúť. Zamýšľa sa nad otázkou sebareflexie výskumníka a jeho vyrovnávania sa s utrpením prežívšieho spomínajúceho na holokaust (napr. Vrzgulová, 2002, 2016; Salner, *Ed.*, 2020). Podkapitola „Fragmenty holokaustu“ je zároveň voľnou bilanciou monografie Holokaust okolo nás (Salner, *Ed.*, 2020). Pozornosť sústreďuje na reflexie holokaustu (v komunite, a tiež z pohľadu štátnych inštitúcií) vrátane súčasnej polemiky jeho popierania a sponchybnovania. Vo „Fragmentoch komunistickej moci“ ide ďalej. Hoci ďalší totalitný režim znamenal obmedzovanie slobodného vývoja komunity (a v určitých obdobiach aj prenasledovanie), konštatuje, že v porovnaní s režimom vojnového štátu bola vláda KSČ voči nej oveľa priaznivejšia (s. 101). Sústreďuje sa na historické medzníky dôležité pre židov. Čitateľ sa dozvie, prečo preživší vnímali nástup komunistov pozitívne a za akých okolností dochádzalo k vytriezveniu, prečo sa povojnová generácia konfrontovala s faktom, že patrí k „vyvoleným ľuďom“ a ako ju režim zneužíval, strety s utajovanou identitou, či boli šesťdesiate roky naozaj „zlaté“ a čo spôsobila v komunite normalizácia.

Kapitola *Problémy stovebného dedičstva* (synagógy, cintoríny) odpovedá na často kladenú otázku, prečo sa o túto kultúrnu a historickú architektúru židia „nestarajú“. A tiež prečo radšej podporia využitie synagógy na plničku vína či garáže, než napríklad na caffè bar či divadlo. Autor neobišiel ani tému židovského pohrebu, ktorej sa dlhodobo venuje (Salner, 2002b, 2014, 2023), ale ktorej venoval iba krátky úsek. O to viac potešila jeho najnovšia kniha Prach alebo popol (2023), ktorú dávam rovnako do pozornosti čitateľa.

Predposledná kapitola *Problémy sociálnej kultúry* je venovaná židovskej rodine, absenciou starých rodičov a vplyvu tejto násilnej straty na vytváranie židovských identít, s ktorou súvisí aj problematika výberu životného partnera po holokauste. So židovskou rodinou a židovstvom sa neodmysliteľne spája aj slávenie židovských sviatkov, kde sa plne prejavuje už spomenutá selektívnosť, individualizmus a zjednodušovanie. Čitateľ sa zároveň dozvie, prečo niektorí židia slávia aj Vianoce a ako sa lockdown počas covidovej pandémie v roku 2020 premietol do slávania sviatku Pesach.

Problémy židovskej identity v záverečnej kapitole sú dlhoročnou témou Petra Salnera, ktorej sa začal venovať v polovici 90. rokov 20. storočia (Salner, 1995). Dynamiku zmien židovských identít sledoval a sleduje v ďalších prácach (napr. 2000, 2010a, 2010b, 2013). Ako konštatuje, doteraz zanedbával faktor religiozity (s. 160), ktorému venuje v ďalšom texte náležitú pozornosť. Štyri piliere (judaizmus a tradícia, antisemitizmus, holokaust a Izrael) kreujúce židovské identity, sú plnou súčasťou identít „vnukov holokaustu“ – pričom práve prvý pilier obišiel ich rodičov, tzv. „deti holokaustu“. A práve východisková situácia budovania a odovzdávania židovských identít u tretej generácie je lepšia, než mali ich rodičia. Vníma ju ako kreujúcu „novú kontinuitu“ judaizmu/židovstva (s. 168, 169), ktorá sa odovzdáva ďalšej, už socializmom nepostihnutej generácii.

Posledným fragmetom je autorov obľúbený humor. Ako už uviedol v jednej jeho skoršej monografii, „židovský humor je pre mňa totiž príliš vážna vec na to, aby sa o ňom žartovalo“ (2002a: 62). Je súčasťou židovských identít, židovských reálií, životných múdrostí... A zároveň je pre autora dôležitý, pretože ho považuje za reakčný (s. 172). Reagoval a reague na realitu doby, v ktorej sa židovská komunita nachádza a rovnako ako ona, aj židovský humor prechádza transformáciou.

Kniha *Sedem (židovských) problémov* je bilanciou doterajších dlhoročných výskumov Petra Salnera. Ako som už spomínala v úvode, je to krásna a veľmi osobná kniha, cez ktorú môže pozorný čitateľ spoznať autorovu osobnosť, jeho vnímanie a interpretáciu heterogénneho židovského sveta (vrátane jeho obľúbených židovských vtipov). A ako je už zvykom, jej súčasťou je množstvo fotografického materiálu vrátane motívov brán – vstupu do židovského sveta, ktoré nás sprevádzajú jeho textami.

IVICA ŠTELMACHOVIČ BUMOVÁ,
Katedra porovnávacej religionistiky, Filozofická fakulta UK v Bratislave

LITERATÚRA

- Salner, P. a kol. (1991). *Taká bola Bratislava*. Bratislava: Veda.
- Salner, P. (1995). Parametre židovskej identity. In: P. Salner (Ed.), *Židovská identita včera, dnes a zajtra* (s. 33–39). Bratislava: Zing Print.
- Salner, P. (1997). *Prežili holokaust*. Bratislava: Veda.
- Salner, P. (2000). *Židia na Slovensku medzi tradíciou a asimiláciou*. Bratislava: Zing Print.
- Salner, P. (2002a). (*Môj židovský humor (židovský vtíp ako faktor identity)*). Bratislava: Zing Print.
- Salner, P., Kvasnica, M. (2002b): *Chatam Sofer Memoriál 1762 – 2002*. Bratislava: Zing Print.
- Salner, P. (2008). *Mozaika židovskej Bratislavy*. Bratislava: Marenčin PT.
- Salner, P. (2010a). *Minulý rok v Jeruzaleme*. Bratislava: Marenčin PT.
- Salner, P. (2010b). The Holocaust and the Jewish identity in Slovakia. In: *PaRDeS, Zeitschrift der Vereinigung für Jüdische Studien e.V., Heft 16 – Geographical Turn* (s. 117–133). Potsdam: Universitätsverlag Potsdam.
- Salner, P. (2013). *The Jewish Identity in Slovakia after the Shoah*. Lambert Academic Publishing: Saarbrücken.
- Salner, P. (2014). *Požehnaný spravodlivý sudca. Súčasné formy židovského pohrebu*. Bratislava: Zing Print.
- Salner, P. (2016). *Židia na Slovensku po roku 1945 (Komunita medzi vierou a realitou)*. Bratislava: Veda.
- Salner, P. (2019). *Judaizmus v tradícii a súčasnosti. Premeny židovskej komunity v 19. – 21. storočí. Etnologický pohľad*. Bratislava: Veda.
- Salner, P. (Ed.) (2020). *Holokaust okolo nás. Roky 1938–1945 v kultúrach spomínania*.
- Salner, P. (2022). *Sedem (židovských) problémov*. Bratislava: Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i., Marenčin PT, spol. s r. o.
- Salner, P. (2023). *Prach a popol*. Bratislava: Marenčin PT.
- Vrzgulová, M. (2002). *Videli sme holokaust*. Bratislava: Svornosť.
- Vrzgulová, M. (2007). *Deti holokaustu*. Bratislava: DSH.
- Vrzgulová, M. (2016). *Nevyroprávvané susedské histórie. Holokaust na Slovensku z dvoch perspektív*. Bratislava: Veda.
- Vrzgulová, M. (Ed.) (2020). *Dvojrozhovor. O etnológii, pamäti a meste* (s. 25–158). Bratislava: Marenčin PT.
- Vrzgulová, M., Voľanská, L., Salner, P. (2017). *Rozprávanie a mlčanie. Medzigeneračná komunikácia v rodine*. Bratislava: Veda.